

سه لجه دین له سه فرۆشی

فایده و سمان
سه ره کوی کری

د. محسین محهمه د حوسه مین
(خاچ به رستان) / کولنجی په روه رده / زانکوی به غدا

پیشه کی:

خاچدرو شمایش په کیک بووه لهو شه فرۆشی یانه کی که په خه یانی گرتووه. نهو شه فرۆشی په که به شیوه ی ده ستدریزی ییکی ناشکرا پرووی دا بزوتنه وه ییکی به فرراوانی بارخستن و نشینه یی به دووداهات و ناواکاری ییکی (الاستیطان) ته واو که نارواوه کانی شامی گرتوه هر له نه تاکیاوه که که وتووه ته باکوور تا گه پشته عه سقه لان و (که رهک) که که وتووه ته نه و په ری باشووری نهو که نارواوانه، سه ره پای (به يتولمه قدیس) و میرنشینه کی (نه لره ها) له ناوچه ی جهزیری.

موسولمانانیش کاتیک له قورسای نهو میرده زمه به به خه به ره اتن، دیتیان که وا وولاته که بیان له لایه ن خاچدرو شمایی داگیرکاروه داگیرکراوه به لام نه و نه ده ی پی نه چوو ده ستوبرد هیزو توانای مهیداننداری و رووبه پروو بوونه و بیان به به رخودا هینا په وه ننجا شه رکریاری له ناوه وه، واتا جموجولوی به رگری له ری

هر که وونه ی (شه فرۆشتن) به رگویمان ده که ویت، میژوونو سه به ناو بانگه کی به ریتانیا (نه رنولد تویی) و بیردوزه که یمان دیته وه یاد که رووداوه کانی میژووی پی لیکداوه ته وه به بیردوزه ی (شه فرۆشتن و شه رکری) ⁽¹⁾ ناسراوه، ههروه ها نهو ووتنه به شیمان دیته وه بیر که له باره ی چاکی په کان یان باشی په کانی به لا، وه ⁽²⁾ ووتووی ته ی، به لئی نهو به تاقیکردنه وه ی توانای خوبه خووی نهو میلله ته داده نریت که تا چ رادده ییک بوی ده کریت ده سته و په خه ی نهو شه فرۆشی په بیته وه.

موسولمانانیش به دریزی میژووی ته مه ندریزی خو یان له پرووی شه فرۆشی ییکی زوردا چونه نه نه به ردو لهو سه ریشه وه به تینیکی زیاترو سه ره رزی ییکی شوختره وه گه راونه ته وه وه هموو شه ره پی فرۆشتنیکیش له وانه ی پیشووی زیاتر کارامه یی و شاره زایی تازه ی تری بو ره خساندوون و ووره یانی قایمتر کردوه. شه فرۆشی

زیندوکردنه‌وهی توانای پر شاره‌زایی و چاوکراوه‌یی و له رنی دووباره‌راستکردنه‌وهی دۆخی خویندا، بوو به چاوگه‌ی ژیاننده‌وهی خوڤه‌خوی بزوتنه‌وه و چالاکی. ئەم کاره‌ش ئەوهی چاک بوو که له قوناغی رهنگدانه‌وهی چاولی پووشی (السلی) یه‌وه هاته سەر قوناغی به‌رپرچدانه‌وهی راست و دروست بین و چاوکراوه، دهنه‌ده‌بوو.

بئ‌گوسمان، ئەوه شتیکی ناسایی‌بسوو که ئەو کاره شه‌رفروشی‌یه ده‌ستدریزکاری‌یهی خاچدروشمان کردیان هه‌ر ده‌بوو به‌رپرچدانه‌وه‌یینک - دوا‌ی ماوه‌یه‌کیش بیت - دروست بکات و خه‌باتیکی ناریکوپیکیش به‌ینیته‌گوپری، ئەوه‌بوو له سه‌ره‌تاوه ناشی‌بانو به‌بی شاره‌زایی‌یینکی ته‌واو. شینوازی ئەو خه‌باته‌ ناوه‌واوه دیاری‌کرا، هه‌رچه‌ندیشه شه‌رفروشی‌یه‌که قوول و گران بوو. ئەو ده‌ستدریزی‌یه هه‌نده‌رانکاره - که خوی له‌خویدا شه‌رفروشی‌یه - له شه‌رکپاری‌ی ناوه‌وه به‌هیزتر‌بوو، بگره‌ ئەمیان له‌ویانه‌وه هه‌لقوولاو دروست بوو. چونکه شه‌رفروشی‌ی هه‌نده‌رانکار و هه‌زنی بو‌مان و ژیان هه‌یه، هه‌رچی شه‌رکپاری‌ی ناوه‌وه‌شه ئەم‌میان شه‌رکپاری‌یه‌که بو‌ چوئیتی و چاکه‌ی ئەو مان و ژیانه دینه‌میدان، جا با بزانیین ئەو شه‌رکپینه له خاچدروشمانی شه‌رفروش چون چوئنی رووی‌داو به چی گه‌یشت.

لیکۆلینه‌وه

موسولمانان - چ فه‌رمان به‌ده‌ست و چ گه‌ل - له سه‌ره‌تاوه ئەوه‌نده گوئی‌یان نه‌دایه ئەو داگیرکاری‌یه ناکاوه‌ی له ووشکانی و له ده‌ریاشه‌وه قه‌وما، چونکه له‌شکرو هه‌یرشی داگیرکاران - هه‌رچه‌ندیشه گه‌وره‌و گران بوو - به‌لام له‌وه نه‌ده‌چوو، که مه‌ترسی‌یینکی گه‌وره‌ی لی‌بسوه‌شپه‌وه، به‌تایبه‌تیش وولاتی موسولمانان له‌هه‌ر هه‌اتووانه‌ی که پشتیان له ژیر باری گرانی هه‌هه‌وتوویی‌ی سه‌ده‌کانی ناوه‌راستی ته‌وروپادا چه‌مابوووه، شارستانی‌یینکی ره‌سه‌نترو سامانیکی پترو ده‌وله‌مه‌ندترو

شارنشیتتر هه‌یزیکی زیاترو نشینه‌یینکی زۆرترو جبه‌خانه‌و خاوباری ئاماده‌و پوخته‌تر‌بوو، به‌لام دۆخی رامیاری موسولمانانی رۆژه‌لات ئەوه‌بوو پچر‌پچر‌بوون و یه‌کیتی‌یان نه‌بوو به‌تایبه‌تیش وولاتی شام که بو‌بووه مه‌یدانی ده‌ستدریزکاری‌ی خاچدروشمه‌کان. له‌وه سه‌ره‌مه‌ینه‌ی شامدا مل ملانی له نیوان میره سه‌لجوقی‌یه هاوکینه‌کاندا به‌رپابوو بوو، به‌تایبه‌تیش دوا‌ی مردنی (ته‌تش) له سالی 488ک - 1095زدا، ئەوه‌بوو دوا‌ی خوی، هه‌ردوو کوره‌که‌ی (ره‌ضوان و ده‌فاق) له هه‌لب و دیمه‌شق جیگه‌یان گرت‌وه، هه‌روه‌هاش ئەو ده‌وره‌ی که (فاطمی)‌یه‌کان له میصردا گه‌یرایان، ئەوه‌بوو «مه‌لیک ئەله‌فضل شاهنشاه» که وه‌زیری خه‌لیفه‌ی فاطمی‌یه‌کان بوو، به‌ره‌و قودس هات و خستی‌یه سه‌ر میصر. دۆخی رۆژه‌لات له سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی‌دا که سه‌ده‌ی یازده‌هه‌می زاین ده‌گرینه‌وه، ناوه‌هابوو که باسمان کرد. هه‌رچی دۆخی موسولمانانی رۆژئاواش بوو، واتا (ئه‌نده‌لوس و سقلیه)‌وه نه‌بی له هه‌ی ئەمان باشتربووین، چونکه ئەستیره‌ی خیلافه‌تی ئەمه‌وی‌یه‌کانی ئەنده‌لوس به‌ره‌و ئاوابوون ده‌چوو، ئه‌سانی‌یه‌کانیش له باکووره‌وه به‌ئامانجی ده‌رکردنی موسولمانه‌کان ده‌ستیان کرد به‌ بزوتنه‌ی (سه‌ندنه‌وه‌ی ئه‌سپانیا)، هه‌روه‌ها نۆرمانیش له سالی 409ک - 1018ی زایندا بو‌یاری‌ده‌دانی ئه‌سپانیا که‌وته له‌شکرانی. سه‌ره‌پای ئەوانه‌ش تایی گاورانی رۆژئاوا له ته‌رازووی ناوجه‌رگه‌ی ده‌ریای ناوه‌راستا که‌وته لاسه‌نگی و پیزایی‌یه ئه‌تالی‌یه‌کانیش ئەوه‌بوو له سالی (407ی ک - 1016ی ز)‌دا دورگه‌ی سه‌ردینیا‌یان داگیرکرد، نۆرمانیش دوا‌ی شه‌رکی سی ساله‌ که تا سالی 484ی ک - 1091ی ز⁽¹⁾ دریزه‌ی کیشا دورگه‌ی سقلیه‌یان له موسولمانان سه‌نده‌وه. هه‌لومه‌رجیکی وه‌ها هه‌چ جیگای سه‌ر سه‌ررسی ئه‌دانی‌یه‌ که بینه‌ هه‌لیک و بنه‌ماییکی ده‌م شیرینکه‌ری هه‌ندیک له نۆرمانه‌کان - به‌میر بۆهه‌مه‌ندیشه‌وه سو‌فه‌رنگه‌کانیش سه‌ر بار، که ده‌م له‌وه داچه‌قینن چ له رۆژه‌لات و چ له رۆژئاوا‌دا چه‌ند پاشانشینیک بو‌خویان دا‌بمه‌زرینن. له‌به‌رئوه‌ ئه‌مه‌ ده‌لین که هه‌یرشه‌کانی خاچدروشمان بو‌ سه‌ر رۆژه‌لات ته‌واوکاری‌یینکی زنجیره‌ی ئەو

هیرشانه بوون که له وه پینش له رۆژئاوادا سازکران، میژ و نووسی به ناویانگیش (ئینسولینه ئیر) ههروه های ووتوو (که له ممو دا نه وه ش ده بینن) ⁽⁴⁾.

له سالی (490 ی ک - 1095 ی ز) دا پاپا فه رهنساییه شه رخوازه که (ئورسانی دووم) خوی به فیت و گالندان پاپایه تی به که ی به خه بهر هیناو رای په راندو دهستی کرد به کوششی به که خستی توانای خه لکه که به له ناویردنی پاشا گهردانی ی ده ره به گی و نه هینستی خراپه کاری سوارچاکان و لیخوزینیان به ره و رۆژه لات که له وی دهسته لاتی خویان به پینن و ئالای خویانی لی هه لکه ن. ئه وه وه ری ئه و کابرایه له وه دا گپرای وه کو به کیک وایه که به هاش وهروش گیانی رقی و کینه له دهروونی خه لکی دا به رووژینیت و به ووتاردان و دروو ده له سه هه موو شتیکی راست و راسته قینه له بهرچاوی ساکارو نه فامان لیل بکات و بی یان خه له تینیت و وه هایان لی بکات بکه ونه دووی خه یالی شتیک که دهنگی هه بوو، رهنگی نه بوو. جارویار ده ماری که لله شه قی ی تیدا ده بزواندن و جارچاره ش ئاگری کینه ره گه زه رستی له دل و دهروونیاندا خوش ده کرد. به لام راستی به که ی ئه وه بوو که پاپایه تی (به وه موو فرۆیله شه وه) نه یستوانی مه به سنی راسته قینه ی دلی خوی بشارته وه، ئیتیر نیشانه ی گه نجینه ژیرزه وی که وتوووه کان و ده شته به پیته کان و مه مله که ته گه وره کان و بازرگانی به قازانج مسوگه رکراره کانی عیراقی؟ هه موو بو هه ل دان که وا گشتیان چاره پروانی ئه وانن. ئه م ره فتاری قایل کردن و تامی دان و لیک راکیشان و ده مارئاژینه، واتا «ئه م کرداری میشک ششته» به شیوه یه کی به رده وام ده کرا تا خاچدروشمان که وتنه خو له ماوه ی دوو سه ده دا هه شت لیشاوی دوابه هه لای به کیان به پشوری جیاواز له به ک هینایه سه ر وولاتی موسولمانان.

ئه گه ر بو هویه کانی سازدانی ئه وه هیرشانه بگه رین که خاچدروشمان کردیان ده بینن که پاپایه کی وه کو ئه و کابرایه به کیکه له ریزی چهند هویه کی تریشدا، که شاو سوارچاک و میره کانی به کیکن له وه هویانه، ئه مانه ش ده یانویست نیازی اترسناکازی و داگیرکاری و وولانانگیری و دهسته لاتداری خویان

وه دی بهینن - لیشاوی به رده وامی نورمانه کانی - له و رۆژانه دا - که له باکووره وه هه لده قوولا و ملیان له ده ریاکان ده ناو له روویاران په رینه وه و به ره وئنگلستان و فه رهنساو ئیتالیا و سه ردینیو سفلیه ده هاتن ئه وه ش هویه که له وه یانه. دوایش بازرگانانی ئیتالی و بوندوقی و جینی و بازرگانه پیزایی سه کان و بازرگانانی تریش که وتنه چاوه چاوی ئه وه ی بازرگانانی وولاتی رۆژه لات بگه رنه دهستی خویان و رچه و رینگای رۆژه لاتنی ئاوه دان و پر سامان و شارستان بو خویان به تالان بهن.

به کورتی، ئه وه شه رانه ئه نجامیک بو له ئه نجامه کانی ئه و کۆنگره یه ی که ئه و پاپایه له شاری «کلیرمونت» له فه رهنسه دا بانگی کۆبوونه وه ی بو هه لدا.

خو ئه گه ر شه ره کانی خاچدروشمان - به لایه نی که میشه وه - به شه ری گاوران و موسولمانان دابننن و به و چاوه سه یری بکه ین، ئه وا ده ستوانین له م رووه وه به ده ماری ئه و بزوتنه وه یه ی دابننن که له رۆژئاوادا (بزوتنه وه ی سه ندنه وه) یان پی ده گوت و ئه م جاربه یان ملی نا له رۆژه لات، ده شتوانین به مه مای هاویه شی هه ردوو کیشیان پیشان به دین که له هه ردوو ناوچه که دا بریتی بو له شمشیرچاچی گه لی موسولمانان. به لام وا دیاره که گاورانی رۆژئاوا وولاتی ئه ندله لوسیان به مولکیکی په تی خویان داده ناو دوایش وه ها ده رکوت که له کوشتاری عه ره بی موسولمانی ئه و وولاته دا قه رکاری و به به رکردنیکی توندوتیژیان خسته کار.

به لام ئامانجی رۆژئاوا له رۆژه لاتدا وا ده رکوت که ده یانویست هیزه کانی ئیسلام - که هیزی کاره ل سوورینی ناوچه که بوون - به جاری له ناویه ن - هه ر به و جوړه، رۆژئاوا - که ده سه ن حه به شی پی وایه - سه رگه رمی ئه وه بوو که هه ندی ناوچه ی عه رب نشینی رۆژه لات له چوارچویه یکی ئه وتو دا مکه ن به مال که رۆژه لاتنی و رۆژئاوایی به کانی پیکه وه به مه به سنی جیکردنه وه و اکدنی ئه وروپایی به کان ⁽⁵⁾ تیدا بکه ونه کار.

له و تینییان هه ش که سه رنجیان راکیشابیت ئه وه یه ، میژ و نووسی گه وره - ئینسولنه ئیر - له باسی شه ره کانی

خاچدروشماندا که له سالی (491ی ک - 1098ی ز) دا له باکووری شام گچکه شاره‌که‌ی ئەتاکیبیان داگیرکرد، وای به‌لاوه باش بوو که باسه‌که‌ی به‌که‌وراست به‌و شاره‌ی ئەنده‌لوس و سقلیه‌وه دەست پێ بکات که له نیوان موسولمانان و گاواراندا رووی دا. ئەمەش ئەوەمان بوو دەرخات که ئەو میژوونوسه دنیادیتەو شاره‌زایه به‌ووتە‌ی ره‌وان بزوتنه‌وه‌ی خاچدروشمانی له قۆله‌کانی ئسپانی‌او سقلیه‌و باکووری ئەفهریقاو شامدا پیکه‌وه‌به‌ست و به‌یه‌ک بزوتنه‌وه‌ی دانا، شه‌به‌کانی خاچدروشمانی له ئەنده‌لوسدا کرد به‌رچه‌ی ووتەو باسی شه‌به‌کانی شامیان. ئەو تا ئینولته‌ئیر له باسی رووداوه‌کانی سالی (491ی ک) دا - ئەوه‌ی ووتمان - ده‌لێت: «ده‌وله‌تی فه‌ره‌نگی له سه‌ره‌تای دامه‌زران و ره‌گداکووتان و به‌هیزبوونی دا به‌ره‌ووولاتی موسولمانان هاتن و له سالی (471ک - 1085ی ز) دا هه‌ندیکیان داگیرکرد، ئەوه‌بوو له وولاتی ئەنده‌لوس شاری (توله‌یتوله‌) و هه‌ندی شاری تریان گرت، ئەوجا له سالی (484ی ک - 1091ی ز) دا به‌ره‌و سقلیه‌ چون و ئەویشیان کرد به‌مال و، لایاندا به‌که‌ناره‌کانی ئەفهریقاش و (واتا تونس) هه‌ندیکیان لێ کرد به‌مال و لێیان سه‌ندرایه‌وه، دوا‌ی جینگه‌ی تریان لێ ده‌ستکه‌وته‌وه. کاتیکی سالی (490ی ک - 1098ی ز) هاته‌به‌ره‌وه ئەم جا به‌ره‌و وولاتی شام که‌وته‌پێ»⁽⁶⁾

واتا ئینولته‌ئیر به‌چاوتیکی گشتین (نظرة شمولىة) سه‌ره‌نجی له‌و مه‌ترسی‌یه‌ی ده‌روه داوه‌و هه‌ر ده‌ستدریژی‌یه‌کیش تووشی هه‌رلاییکی جیهانی موسولمان نشین بوونیت چ له‌ رۆژه‌لات و چ له‌ رۆژه‌ئاوا دا به‌لقیکی ئەو لیشاوه‌ گه‌وره‌ داگیرکاری‌یه‌ به‌ته‌گیه‌هه‌ ریکوینکه‌ ده‌سته‌نقه‌سته‌و گه‌له‌کۆمه‌کئامیزه‌ له‌ قه‌لم داوه‌ که‌ بو له‌ناویردنی گه‌وره‌ترین هیزی شارستانی‌ی ئەو سه‌رده‌مه‌ی سه‌ده‌کانی ناوه‌راست، واتا بو‌راما‌ل‌کردنی ده‌وله‌ته‌ عه‌ره‌به‌که‌ی موسولمانان که‌وتیوه‌ لره‌فه‌و له‌ نرکه‌و لووره‌دا به‌ سه‌ره‌زایه‌ بووه‌ستیت، له‌ لایه‌کی - ریه‌سه‌وه‌ ئەم میژوونوسه‌ به‌چاوه‌ تیه‌که‌ سی هوی سه‌رکه‌وتنی ئەو داگیرکاری‌یه‌ سی قۆلی‌یه‌ پرده‌ستکه‌وته‌ ده‌ستوورده‌ی سه‌رکه‌وتنی ئەو داگیرکاری‌یه‌ی به‌ ته‌واوی دۆزی‌یه‌وه‌ که‌ بریتی‌بوون له‌ ره‌فتاری پچه‌رپچه‌ری و

دووبه‌ره‌کی و تیره‌خه‌وری و بی‌هیمه‌تی‌ی فه‌رم‌سپه‌نه‌ موسولمانه‌کانی زووتر، ئەوانه‌ی که‌ ده‌وله‌ته‌که‌ی ئیسلامیان دامه‌زراندبوو⁽⁷⁾ رای مه‌ردانه‌ی ئەو میژوونوسه‌ بو‌ئه‌م‌روش - هه‌رچه‌ندیشه‌ سه‌ده‌ی ئەو تا ئەم سه‌ده‌یه‌ی ئێمه‌⁽⁸⁾ سه‌ره‌زه‌مانیکی دووردریژیان که‌وتیوه‌ته‌ نیوان - له‌گه‌ل ئەو نرکه‌ پیرۆزه‌ی که‌ پێوسته‌ میژوونوسیکی پاک و راستی‌خواز چ عه‌ره‌ب بیت و (چ عه‌ره‌بیش نه‌بیت) بجینه‌ ژێرباری له‌ هه‌ر کاتیکیدا نیشتمان‌ه‌که‌ی تووشی مه‌ترسی‌ی داگیرکاری‌ی سه‌ربازی و رامیاری و شارستانی‌ی بیانیان بیت نه‌خوازه‌لا به‌و شیه‌ ئالۆزو گرانه‌و به‌و چه‌که‌ فکه‌ره‌ به‌ هیزترانه‌ی که‌ ئیستا هه‌یه،⁽⁹⁾ یه‌ک ده‌گرێته‌وه‌؟

ئێمه‌ لێره‌دا باسی کاره‌ساتی سه‌ربازی و دیزه‌ی چه‌نوچونی ئەو کاره‌ساتانه‌ ناکه‌ین چونکه‌ نه‌یا ئەو ره‌شه‌کوژه‌ دێراندانه‌یه‌ی له‌ یه‌ک شادا کردیان که‌ مه‌به‌ستمان شاره‌که‌ی قودسه‌ به‌لگه‌ییکی ناشکرای ئەو کاره‌ساته‌ خونینانه‌یه‌، ئەوه‌بوو له‌و شاره‌دا که‌وتنه‌ شمشیرپاچی گه‌ردنی موسولمانان و سه‌ربری‌یه‌کی ئەوتۆیان نایه‌وه‌ مووچه‌رکه‌ به‌ دل و ده‌روندا دینیت، به‌ جوړیک که‌ خوننی بی‌تاوانان به‌ شه‌قامه‌کاندا چۆراوه‌گه‌ی به‌ست و بگه‌ره‌ لا‌فای خونین دای له‌ ئاوزه‌نگسی ئه‌سپ سوارانی خاچدروشم، که‌ ئیواره‌ش داها‌ت و رۆژئاوا‌بوو، دیار‌بوو که‌ تینووتنی ده‌روونیان به‌ خوننی موسولمانان شکاندوه‌، جا ئەوجا چون و به‌ ریز‌بوو له‌ خوای گه‌وره‌ بو‌سپاسگوزاری‌ی ئەو سه‌رکه‌وتنه‌ی که‌ به‌سه‌ر عه‌ره‌ب و موسولماناندا پێ به‌خشیون له‌پێ به‌ خوننی بی‌تاوانان - سووریویان بو‌به‌رزکرده‌وه.⁽¹⁰⁾ ستیغ ره‌نسیمان ده‌لێت:

قه‌سابکاری (به‌بتله‌مه‌قدیس) داخیکی قوولی پرده‌روونی له‌ هه‌موو لاییکی جیهاندا چه‌سپاندو، سه‌ربرراوایش به‌ ته‌واوی چه‌ندبوون ئەوه‌ نه‌زانراوه‌، به‌لام ئەوه‌ی زانراوینت ئەوه‌یه‌ که‌ شاره‌که‌ نشینه‌ی موسولمانی تێدانه‌ما. ئەم میژوونوسه‌ ئەوروپی‌یه‌ ناسراوه‌ دریزه‌ی پێ‌ده‌دات و ده‌لێت: موسولمانان تا ئەو کاته‌ش ئاماده‌بوون که‌ ده‌ست به‌ رووی فه‌ره‌نگه‌وه‌ نه‌ئین و جینگایان بکه‌نه‌وه‌و پێیان قایل بن چونکه‌ بووبوونه‌ سه‌رباریک و

هونیکي تازهی نهو دوزخه رامیاری به نالوزهی که نهو سهدهیهی گرتیووهوه، به لام دواي ره شه کوزه که ی قودس نیر بیان داگرت و سور بوون له سر نهوهی که پیوسته ده ریان کهن، ده مارگیری نیسلامه تیش نهو وروژابو به لکو ده مارگیری گاورگه ری (خاچدروشمان) وروژاندی، نهو خونپرشتهش که کردیان به لگه ییکی روون و ناشکرایه. له بهر نهوه هر ههول و کوشنیک که - دواي نهو به زمه - هه ندیک له ژیرپیاوانی لاتین «مه بهست خاچدروشمان» دایان بو دوزینه وهی زمینه ییک که ههردوولا بتوانن بناغهی ژبانی هاوکومه کی له سر دابمه زرین، بیره وه ری نهو قرکاری یی کردبوویان «به ونه ی نهو ره شه کوژی یی دیر یاسین و - وه کو نهو سه برکاری یی سه براو شاتیل، ده هاته ویدادو بیراویپر ته گه ره ی ده خسته ریگی ی پیکه اتن؟⁽¹¹⁾

دوادانه وهی ریکوینکی شه رفروشیی خاچدروشمان:

دوادانه وهی ده ستریزکاری ی خاچدروشمان بهو ده ستورده نه کرا که جه ماوه ری چاوکراهی خه لک خوزگیان بۆده خواست، چونکه کارنکی ده ستورده وه ها ماوهی ده ویت و پیوستی به ریکهستن و ته گیره و ده بیت هه موو ریزه کانی بۆیه ک بخرنیت و سه کردایه تی ییکی نهو تنوی پیوسته بیت که به گرانی ی نهو رووداوه گران بیت و بتوانیت بچینه ژیرباری نهو بهر پرسیاری به گوره یه و نجا نوره هیرشی پرتوانای خوئی ده ست پی بکات.

سه رتاش له عیراقه وه، له موسله وه ده ستی پی کرد که هه موو کاروبارنکی له ژیر ده ستی (شه ره فودده وله مه ودود) له سالی 501 ی - 1107 ی م دا جیگی خوئی گرتیوو. نهو پیاوه له سه ر قایتل بوزی براکه ی به بهشتی نهو توانی له دل و دهروونی موسولماناندا هه ستی شه رگه براندنه وهو گیانی شه برکین و حیر له دم دانه وهی ده ستریزکاری زیندوو بکاته وهو بو ریگی غه زاز نازاد کردنی خاک بیان خاته جوش و تا چوار سال پیش مردنیشی بو راپه براندنی نهو نه رکه ی که خوئی بو ترخان کردبوو به گه رمی تی کوشاو ووره ی بهر نه دا. لهو راسپارده یه شدا که بو جی نشینانی خوئی جیی هیشتبوو داواي نهوه ی لی کردبوون که له سه ر

پی وشونی خوئی برۆن و له خه باتی ریکوینک درینی نه کهن و بهر دهوام بن.

نه مانیش، نه وهی زانراویت ووره یان به هیزبووه و له سه ر دریزه پیدانی رووبه رووبوونه وهی دوزمن سووربوون. نه مهش وه های له میرانی جزیری ی فورات کرد - به تایه تیش میر نیلغازی کوری نه رتق - فه رمانبه ده ستی ماردین که دووی تاوات و کرده ی مه ودود بکه ون و له سه ری برۆن.

نه وه بوو میر نه رتق له ماوه ی نیوان سالی (512 - 517 ک 1118 - 1123 ی) دا چند هیرشینیکی کرده سه ر خاچدروشمان و حه له بی خسته وه سه ر مولکه کانی خوئی. که (عیمادودین زهنگی) ش له سالی 521 هـ / 1127 دا بوو به فه رمانبه ده ستی موسل، نه و جا موسل جله وی سه ر کردایه تی کردنی سه رده می به ناگاهاته وهی موسولمانانی گرته ده ست و له سه ری رویشت نه وه بوو دواي چه سپاندنی بناغهی فه رمانزانی ی خوئی کارنکی سه ربازی ی قاره مانانه ی به جی هینا، نه م نیشه شی نه وه بوو که هات سه ری له خاچدروشمان شیواندو وه های خه له تاندن که گوایا نه م له شکرپانی یی بو سه ر نه وان نی یه و سه رگه می کارنکی تره له دیاربه کرو له تاوانا خاچدروشمانی هه ر له بیریش نه ماوه، تا به ته واوه تی چاویگیران و هه والقسستانی (المراقبون والاسخباریون) خوئی له وه دلنیایان کرد که «جوسلان» ی خاچدروشمیش - میری ره ها - هه ر وای لی تیگه یشتوووهو به فیله که ی نه زانیوه، نه و جا «عیمادودین» دواي نه وهی به ته واوه تیش دلنیایی له سه ر موسلیشه وه په یداکرد، نه م شاره ی جی هیشت و به له شکره وه رووی کرده روژتاواو له فورات په ری یه وهو له مانگی (جه مادی لساخیره) ی سالی 539 ی - کانونی یه که می 1144 ی زدا له ناکاو په لاماری ره های داوا تا ماوه ی بیست وه هشت روژ کوشتاری له گه لداکرد، دواي نه وهش بهر نه داو وه های ته نگه تاوکرد تا به توپزی و به زوری کوشه ک داگیری کرد، نه و ج - تاو شاری (سروج) یشی که وته وه ده ست و هه موو نهو ناوچانه ی روژه لاتی فور - که به ده ست فه ره نگه وه بوون - بیره - ی لی ده رچیت، ده نا پاکی سه نده وهو خسته ی ژیر نالای خوئی.

کاتیک هوالی رووخانی میرنشینی خاچدروشمان که له ناو وولاتی نیسلامدا بنکه‌ی لی داوه و عیماوددین زه‌نگی داگیری کردووه‌ته‌وه، گه‌یسته هه‌موو لاییکی که‌رت‌هی نه‌وروپا، به‌م هه‌واله ترسیکی ته‌واو دای‌گرتن و که‌وتنه هاوارو هانای براکانی روزه‌لاتیان و بو‌سازکردنی هیرشیکی خاچدروشمان‌هی تازه ده‌ستیان به بانگه‌لدان کرد، پاپای نازه‌ش پی‌روزبایی له‌م بانگه‌وازه کردو لووسی حه‌وته‌می شای فهره‌نساو، کونرادی سینه‌می شای نه‌لمانیس بویان سه‌نده‌وه (استجابا لها) و دوو له‌شکری گه‌وره‌یان سازداو کاروانی له‌شکررانی‌ی تازه واتا هیرشی دوو‌هی خاچدروشمان به‌وه نیشتمانی موسولمانان که‌وته‌ری. نه‌م له‌شکررانی‌یه‌ش ریگای ووشکانی‌ی گرت‌به‌ر، به‌لام دوایی نه‌و دوو شا‌مه‌زنه بو‌ته‌وه‌ی سه‌ربازه‌کانیان لیک‌نه‌که‌ون هه‌ریه‌که‌و له‌شکری خوی به ریگاییکی جیا‌وازا برد.

به‌لام شای نه‌لمان زوربه‌ی سه‌ربازانی له‌شکره‌که‌ی خوی له ناسیای بچوو‌کدا له کیس چوو، له‌به‌ر نه‌وه ناچار گه‌پایه‌وه بو پایته‌خته‌که‌ی ده‌وله‌تی رومان (پیره‌نتی) واتا بو‌شاری قوسته‌تینی‌یه، دوایش شای فهره‌نسا هه‌ولی نه‌وه‌ی دا که له‌گه‌ل شای به‌یتولمه‌قدیس له‌ری‌ی سازکردنی هیرشیکی هاوته‌گیردا بو سه‌ر دیمه‌شق، پیکهاتنیک بی‌ستیت، نه‌و پیکهاتنه هه‌رچه‌ندیشه کراو هاته‌گورپی به‌لام هیرشه‌که سه‌رنه‌که‌وت و زوو‌به‌زوو شکا، چونکه نوره‌ددین مه‌حمود له حه‌له‌به‌وه‌وه سه‌یفوددینی غازی‌ی براشی له موسله‌وه به هه‌له‌داوان گه‌بشته نه‌وی‌و نه‌یان‌ه‌بشت دیمه‌شق بکه‌وتنه ژیر چنگی فهره‌نگه‌کانه‌وه، شکستی نه‌م هیرشه‌ش دل‌خوشی‌ینیکی ته‌واوی خسته ناو‌به‌ری موسولمانانه‌وه، ئیر گیانی به‌رگری تا ده‌هات پرباوه‌پتر و سه‌رتتر ده‌بوو، نه‌وه‌بوو له سه‌رده‌می کوره‌که‌ی زه‌نگی و (نه‌لم‌وجاهید نوره‌ددین مه‌حمودی)‌ی جی‌نشینی‌دا په‌کیتی‌ی نیوان موسل و شام و میصر دامه‌زراو هیزی موسولمانان قورس‌سکی ریتری خسته سه‌ر پاشان‌شینه‌که‌ی سه‌ر‌مه‌قدیس، به‌لام له‌وقوناغه‌دا نه‌یان‌توانی به‌ری‌بکن.

نه‌و پروداوانه‌ش که له میصردا دوا‌به‌دوای یه‌ک رووی‌دا، بوو

به‌هوی نه‌وه‌ی که نوره‌ددین مه‌حمودو خاچدروشمان بو داگیرکردنی میصر بکه‌ونه پیشه‌برکی. نه‌وه‌بوو نه‌و وولاتی میصره هه‌ر له نیوه‌راستی سه‌ده‌ی شه‌شمی کوچی/دوانزه‌هه‌می زاینه‌وه له‌سه‌ر فه‌رمان‌رانی و پله‌وپایه‌ی وه‌زیری رقه‌به‌ری و به‌ربه‌کانی‌ینیکی وه‌های تی که‌وتبو که په‌شوی بالی به‌سه‌ردا کیشابوو. له‌به‌ر نه‌وه خاچدروشمان به توندی چاویان له‌و دۆخه‌ی میصر بریوو، دۆخیکی وه‌هاش په‌یدا‌بوو که ده‌توانین ناوی‌بنین (مه‌سه‌له‌ی مصر له سه‌رده‌می فاطمی یاندا) له‌و کاته‌دا که وه‌زیره‌کانی ده‌وله‌تی فاطمی به‌وه قایل بوون که سالانه پاره‌ینیکی زور بدن به خاچدروشمان بو‌ته‌وه‌ی له به‌لایان به‌دوورین دوژمنایه‌تی دوو وه‌زیره براه‌کش «ضرغام» و «شاور» که له‌سه‌ر پله‌و پایه‌ی وه‌زیری که‌وتبووه نیوانیان، بوو به‌هوی راسته‌وخوی نه‌وه‌ی که له‌شکررانی‌ی شام (هی نوری) و له‌شکررانی‌ی خاچدروشمانیش بو‌سه‌ر میصر ده‌ست پی‌بکات و هه‌ردوو له‌شکره‌که له شامه‌وه روویان کرده میصر.

چونکه نه‌و کاته نه‌و دوو وه‌زیره هاوژده هه‌ریه‌که‌و خویان دابوو پال په‌کیک له‌م دوو هیزه تا به پشتیوانی‌ی نه‌مان بگه‌نه پایه‌ی وه‌زاره‌ت.

له هیرشی سینه‌می شامدا که هه‌مووی نه‌سه‌ده‌ددین شیرکو - سه‌رکرده‌ی له‌شکره‌که‌ی نوره‌ددین - سه‌رکرده‌یه‌تی‌ی کردو (سه‌لاحه‌ددین یوسف کوری نه‌ییوب)‌ی برازاشی له‌گه‌ل بوو، نه‌و له‌شکره‌ی نوری له میصردا دایکوتاو شیرکو بوو به وه‌زیر، دوا‌ی مردنیشی، برازاکه‌ی جیگای‌گرتنه‌وه، نه‌م خیلافه‌تی فاطمی پووچ کرده‌وه و لای‌دا، دوا‌بیش نوره‌ددین مه‌حمود مردو سه‌لاحه‌ددین هاته جیگای‌و په‌کیتی‌ی میصرو شام و جزیری‌ی به موسلیشه‌وه، له‌ژیر ئالای خوی‌دا ته‌واو‌ک رد بو‌نه‌وه‌ی خاچدروشمان له نیوه‌ردوو که‌له‌ی نه‌و شیرده‌دا گیربکات، پی‌گومان په‌کیتی‌ی له‌ری‌ی نازادی‌دا بوو‌بوو به ریگه‌و شینوازی خه‌بات و بوو‌بووش به - نامانج - و، له‌ری‌ی په‌کیتی‌یه‌وه کوته‌کی پشتشکین له داگیرکاران ده‌دریت، چونکه مانه‌وه‌ی داگیرکاران له‌سه‌ر پرشول‌او‌وی جورا‌وجوری سه‌رکرده‌یه‌تی‌یه‌کان وه‌ستاوه، هه‌روه‌ها نه‌و سه‌رکه‌وته

موله تکارهش که له داگیرکردنی زمینه کانی نیسلام له شامدا هینایانه دی به هوی کورکوپینی (التشردم) و فرمانزانه کان و پچرپچری ریزه کانی موسولمانانه وهدهستیان هینا. ئەمەش وەبەیت نەینی ییک بوونیت و نەزانراونیت، بەلام چاره سەرکردنی، رەنگ رشتن و پیلان و خۆبەختکردنی دەویست، لەبەر ئەوە سەرەمی سەلاحەددین له میژووی شەرەکانی خاچدروشماندا (ه.أ.ر. جب) ⁽¹²⁾ ووتەنی، لەوه گەرەتره که به رووداویکی سەرینی دابنریت. ئەو پۆلەیه هەناسەییکی کم وینەو جوشاوەری میژووی مرقفکرد دەنویت، چونکە ئەو خووەوشتە بەرزەیی ئەو له سەری سووریو، ئەو ئالای بەکیتی و یەک ریزی یەیی ئەو لێ هەلکەردبوو، به جاری تووی گومان و بی وورەیی نەهینشت و هەلپەیی چاوچنوکی و چاو برسیتی و خۆبەرستی میره کانی له بی خست.

چاوگە عەرەبی یەکان و چاوگە کانی تریش دەلین که سەلاحەددین که سیککی بەگ و هەر و قارەمان بووه، له خەبات و جهاددا کۆلنەدەر و پڕپشو بووه، چاو تیر و خاوەن خو و رەوشتیکی چاک بووه، بۆیه هەتا هەتا یە ناوی شەکاویەو بوو هەتا یەکاوی ئالاً بالای هەموو میژووی شەرەکانی خاچدروشمان.

سەلاحەددین بەرنامەییکی مەزن و فراوانی بۆ بهیزکردنی درنژە پێندان و بەر دەوامی کاروانی خەبات و پەوتی جهاد و شەرکریبیککی بەریسوچی و ریکوینک داناو، سالی 582 ی ک 1186/ یز داهاات و دانەهاات تا سەلاحەددین بوو به گەرەهیزی ناچەکەو بەوش توانی له شەری یەک لای (حطین) دا که له سالی 583 ی ک 1187 یز دا رووی دا کۆتەکی گەرەو پششکینی خوی له دوژمن بووشینی.

ئەو شەرەیی (حطین) هەر ئەو شکاوی و پاگردنەیی بەری جەنگ نی یە که بەسەر خاچدروشمان هات، بگەرەووش گەلێ گەرەتر بوو، له راستیشدا بەلایەک و کارەساتیکی گشتگیر بوو تووشی ئەو دوژمنە داگیرکاره بوو، ئەو بوو دوژمن لهو شەرەدا شوخترینی سوارچاکانی کۆران یان بەدیل گیران و (جی لوزبنا) ی شای بەیتولمەقدیس خوشی له گەل کۆمەلێ له گەرەمیرانی خاچدروشم و سوارچاکانیان به دیل کەوتە ژیر

دەستی سەلاحەددین و هەر به دەستی خوشی میره خاچدروشمه چه قواوه سووه که ی قەلای کەرەک (شەرنات رینۆدی شاتیون) ی کوشت. سەرەرای ئەو هوش ئەو شەرەیی حطین، بوو به هەلپەکی تاقیکردنەوه که نیشانهی لیزانی و کارزانی و توانای لەشکرشکینی ی به سەلاحەددینەوه درهوشاندهوه.

ئەو بوو نەبەهینشت دەستکەوتی ئەو سەرکەوتنەیی به فیرۆ پروات و کەوتە دووی خاچدروشمانی ئالوزو هەرچی شارو قەلاکارو بنکەیان هەبوو هەمووی گرت، ئەوجا بۆ ئەو ی رینگای یارمەتی ی رۆژئاوایان لێ بگرت پەلاماری بەندەرەکانی باشووری عەکای داو داگیرانی کردو شاری بەیتولمەقدیسی سەندو داگیری کرد.

تا بهو جۆره، له سایەیی رەنگرشتن و نەخشەکاری ی ژیرانهوه که پیشەواو سەرۆکە مەزنەکان، پشت به لیشاوی لایەنگیری له دوانەها تووی کۆمەلانی خەلک له ریی دوادانەوهی شەری شەر فەرۆشان به شینۆیهکی قارەمانانه کردیان، ئەو کۆشکە مەزنە خاچدروشمکاره بەرفراوانی که بیگانهی داگیرکار له سەر زەمینی شامدا دايمەزراندبوو کەوتە لەرزو قلشان و زووبەزووش روخا. بەلام سەرەرای ئەو لێ سووردهی یەو ئەو رەفتارچاکی یە که سەلاحەددین له گەل دوژمنی شکستخواردوودا نواندی، سەرەرای ئەو هوش که نەبەهینشت هیچ تۆلەییکی ئەو تاوانباری و خۆبەرشتنەیان لێ بکرتنەوه که دوای داگیرکردنی بەیتولمەقدیس لهو شەرەدا کردیان و ئەو بوو له پیشەوه باسما کرد، که چی دەنگدانەوهی سەر کەوتنەکی سەلاحەددین له شەری حطین و هەوالی سەندنەوهی شاری پیروز - دووباره ساھەستی گشتی ی له رۆژئاوای ئەوروپادا کولاندەوهو ئەو نەندەشی پی نەچوو گەرە شای رۆژئاوای ئەو سەدەیه، که بریتی بوون له فەرەنساو ریتشارد شیردلی شای ئنگلستان، گەیشته رۆژەلات.

بەلام خواو پراست ئیمپراتۆرەکی ئەلمانی له پروباریکی ناسیای پ - رکدا خنکاو نەگەیشته شام، زەلامەکانیشی به شینۆیهیکی زۆر خراپ پڕشوید و برزەه. هەرچی فیلپ ئوغستی شای فەرەنسا شە ئویان له بەهاری (587 ی ک 11۵۰ ی) دا گەیشته جی و دەستویرد کەوتە کۆمەکی خاچدروشمه کۆنەکانی

نهوی که گه ماروی (عهکا) بیان دابوو، تا گرتیان، به لآم شای
فهرنسا دواي نهوه، به بیانوی نهوهوی که نه خوشه، گه رایهوه
بو وولاتی خوی.

ههرچی ریتشارد شیردلیشه نهوه ناودارترینی پیواگهلی نهوه
هیرشه و مهیدانبازی به ناویانگی دهسته و به خهی
سه لآحه ددین بووه.

چونکه دواي خنکانی باربار و ساو گه رانهوهی نوگستس،
پشه و اینکی خاچدروشمی له خوی زیاتر نه دی. له بهر نهوه
هول و کوششینی زوری دا تا دؤخی زمینهی شام وه کو پیش
شهره که ی حطین لی بکاتهوه. نهوشایه ینگلستانه هرچه ندیشه
داگیرکردنی هندی جیگه ی وه کویافاو نیساری به و نهوسوفی
له سر که ناراهو کانی فهله ستین، بو ره خسابیت، به لآم له گه ل
نهوه شدا نهیتوانی ثاوات و
مه بهستی هیرشه که بهینته دی که نهوش داگیرکردن و
سندنهوهی بهیتولمه قدیس بوو، گرتنی نهوشاره و نه بی تهنیا
ثاواتی هر نهوه هیرشه بوو بیت بگره وه کو خویان
هاواریان بؤده کرد نامانجی هم سو له شکرپانی یکی
خاچدروشمان بووه. جگه له وهش سه لآحه ددین دهرفته تی به
ریتشارد نه دا دهستی کرد به راوانای خاچدروشمان و زیانی
گه وره گه وره شی لی ده دان.

نه نجام ریتشارد بوی دهرکهوت که زیانی له دهستکوتی پترو
جهنگ له گه ل موسولماناندا دریشه ی کیشاوه و نامانجیکی
نهوتوشی وه دی نه هیناوه و خوشی نه خوش و ناساغ که وتوه، له
لاییکی تریشه وه دؤخی وولاته که ی خوشی وه هابوو که ده بوو
بگه ریشه وه، له بهر نهوه ناچار نامه ی ناشتیخوازی ی بو
سه لآحه ددین ناردو ده لیت: «موسولمان و فهرنگ له ناوچوون،
وولات کاول کراو ویران بوو، له کیسی ههردو ولامان چوو،
سامان و روحی کومه لانی ههردو و ثابینه که له که لک کهوت، نه
به لایه نهوه ی بووست بوو بوی کرا... ده با ناشت...
که شهنگی به دوانه هاتوه مانسرومان به سه سینه وه و دانیشین»
نهوه سو همدیاتی نامه و نامه کاری نیوانیان ههردو لایانی
خسته گفتوگو و نه نجام له پایزی (سالی 588 ی ک / 1192

ی) دا به موزکردنی ناشتیونه وه که ی رهمله کوتایی هات، بهینی
نهوشتیونه وه یهش شاری بهیتولمه قدیس له ژیر سایه ی
موسولماناندا مایه وه و ریگاش به گاوران درا که زیاره تی لی بکن
دواي موزکردنی نهوشتیونه وه ریتشارد گه رایه وه بو وولاتی خوی و
سه لآحه ددینیش له به هاری دواي نهوه ساله و اتا له به هاری سالی
(589 ی ک / 1193 ی) دا کوچی دواي کردو له ژیانیشی دا
نهوه سو کوتلی نه داو دریفی نه کردو لیدانیکی نهوتوی له
خاچدروشمان دا که بیرو بپر نه هاتنه وه سه رخیان تا له
دوادواي دا به تهواری له شام دهرکران.

به تیشکانی نهوه هیرشه گه وره یه، بزوتنهوهی خاچدروشمی
وه کو تهخته ی تابوتی بو بتاشریت و ابوو، چونکه خاچدروشمانی
نه وروپا تووشی لیدانیکی کوشنده ی نهوتو بوون که
ناشومیدی یکی تهوا وه ستونه ستیانی به جاری ست کردو
کاریکی وه های پی کردن که بی برای بپریری نهوه جهنگه پیروزه، به
شینهوه ی کوتی، جاریکی تر به میشکیاندا نه بهت و لی گه رین بو
چاره سه رکردنی گیروگرتنی ناو خویان.

(کوتایی)

تینی هاواری به ناویانگی (خودا وه های و ستروه) ی پر بهینی
کومه لانی وروژاوی کونگره که ی سالی 1095 ی (کلیرمونت) له
فهرنسا، که بو ژنهفتنی ووتاره ناگرینه که ی پاپا، لهوی
خربوو بوونه وه، نهوه نده بری کرد که دیمان. نهوه بوو له ووتاره دا
پاپا داوای لی کردن که خاچ هه لگرن و زمینه ی (وه کو ده لین)
نهوه دنیا داگیر بکن. به لآم دواي به سه رچوونی - نزیکه ی - دوو
سه ده به سه ر نهوه ساله داو، دواي کوشت و کوشتاریکی
دریخایه نی تیداچووی سه رنه گرتوو، رۇژئاوا - له ترسی
شهرکریاری - له هاواری گه جانیه ی خوی وه کوشت له دزهوش
گه رایه وه - ناچار - بهوه ی که بوو قایل بوو و، هاته سه ر نهوه
بروایهش که نهوشهرکریاری به ی تووشی بوون، به هوی
ناماده بوون و قایمکاری موسولمانانه وه له وه په یادبوو که
موسولمانان بریاری تهواریان دا که ره گوریشه ی ده ستریزی له
بنهوه دهرکیشن، نهوه ده ستریزی به ی که له ناکاوی
سه رزه مانیکیا توانی که موزور سه رکه و تینک به دهست یینیت

التاريخ. چاپی دارصادر. داربيروت. بيروت 1966

(2) ابن شداد، ابو المحاسن بهاء الدين يوسف بن رافع الاسدي (مهرگی 632 / 1234 ز) النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية (سيرة صلاح الدين) تحقيق د. جمال الدين الشيال، چاپی / الدار المصرية، قاهره، 1964

(3) ابوشامة، ابو محمد شهاب الدين عبدالرحمن بن اسماعيل المقدسي (مهرگی 665 / 1216 ز) الروضتين في اخبار الدولتين، چاپخانهی وادي النيل، 1287 - 1288 ك دوو بهرگه.

(4) نرنولد تويني، ليكولنيه وينك له ميژوو. كورته كراوهی (د. سي، سمرفل) وهرگيراني ماموستا طه باقر، چاپخانهی (وزارة المعارف)، به غدا 1955.

(5) د. تقي الدين عارف السدوي: صقلية علاقتها بدول المتوسط الاسلامية. له بلاوكراوه كاني وزاره تي روضتيرو وراگه يانندن، دار الرشيد للنشر، چاپی دار الطليعة، بيروت، 1980

(6) جب، ه. أ. ر.: صلاح الدين الايوبي، دارسات في التاريخ الاسلامي، حررها يوسف ايش، طبعة المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت 1973

(7) جوزيف نسيم يوسف: العدوان الصليبي على بلاد الشام. دار النهضة العربية للطباعة والنشر. بيروت 1981

(8) د. حسن حبشي: يشه كي ي كنيبي «اعمال الفرنجة وحجاج بيت المقدس» دانراوهی خاچدروشميكي نه ناسراوه: وهرگيراني و يشكه شكردني د. حبشي. چاپی دار الفكر العربي. القاهرة 1958

(9) د. زكي النقاش: العلاقات الاجتماعية والثقافية والاقتصادية بين العرب والفرنج خلال الحروب الصليبية. منشورات دار الكتاب اللبناني للطباعة والنشر، بيروت 1958

(10) ستيفن رنسيما: تاريخ الحروب الصليبية. وهرگيراني د. السيد الباز العريني. چاپی دار الثقافة، بيروت 1968

(11) د. سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية چاپی مكتبة الانبار المصرية. چاپخانهی البيان العربي. القاهرة، 1963

(12) د. فيصل السامر: ابن الاثر مطبوعات وزارة الثقافة والاعلام. بغداد 1982

(13) محمد العروسي المطوي، الحروب الصليبية في المشرق والمغرب دار الكتب الشرقية، تونس 1954.

به لام برياري نهو سرکه وتنهي که سردهمی به ناگهاهاتنهوی جهماور دایو، نهو دستيشخهري و دستهويه خه بهی که له شالاری موسولمانانهوه بهری به دستدریزی به که گرت واتا نه (شه پرکری) بهی که موسولمانان دريفي يان لي نه کرد، نهوانه همسوي کارنکی ناسان نه بسوو، به لکوبه خوین و ناره وهو مائیکي زور نيسته سهریان. به لام راستی به که ی نهوه بسوو که هموو شينک ده بو له بری سرکه وتن و سهربرزی نيشتماندا وهکو ناوخواردنهوه بيت.

پهراویزه کان:

- (1) سهری کنيبي «بحث في التاريخ» ی كورته كراوهی (د. سي. سمرفل) بهرگی 1 لاپه ره 87 و دواي نهو لاپه ره بهش بکه.
- (2) همان چاوهگه 118/1
- (3) د. تقي الدين عارف. صقلية وعلاقتها بدول البحر المتوسط الاسلامية.
- (4) نا نهمه بو به هوی نهوی که دانسر (محمد العروسي المطوي) کنيبه که ی ناوينت (الحروب الصليبية في المشرق والمغرب).
- (5) د. حسن حبشي. يشه كي ي كنيبي «اعمال الفرنجة» ل: 5
- (6) الكامل، چاپی به بيروت بهرگی 1، ل 272 (حوادث سنة 491)
- (7) د. فيصل السامر، ابن الاثير، ل 41.
- (8) ثينولته ثير له سالی (630 ي / 1232 ي) دا له موسل كزي دواي كردوه.
- (9) ن. م. ص
- (10) د. زكي النقاش، العلاقات... بين العرب والافرنج ل: 23.
- (11) ستيفن رنسيما، ميژوي شه ره كاني خاچدروشمان.
- (12) جب 1 صلاح الدين، ص: 117 - 118
- (13) ابن شداد، سيرة صلاح الدين. 194 ابوشامة. الروضتين، 193/2
- (14) د. عاشور، الحركة الصليبية، ب 2 ل 899
- (15) بنساره كنيبه كه ی د. جوزيف نسيم يوسف «العدوان الصليبي على بلاد الشام» ل 369

چاوهگه کان

(1) ابن الاثير، ابو الحسن عزالدين علي بن ابي الكرم محمد الجزري الشيباني (مهرگی 630 / 1233 ز) الكامل في